

Göran Gustafsson, utg., *Religiös förändring i Norden 1930-1980*, Liber Förlag, Malmö 1985, 266 sider, 82,50 skr.

Göran Gustafsson, utg., *Religion och kyrka i fem nordiska städer*, Liber Förlag, Malmö 1987, 387 sider, 185,20 skr.

Med bevilling fra Nordisk Samarbejdsnemnd for Samfunnsforskning (NOS-S) er en sammenlignende religionssociologisk studie i fem nordiske lande blevet en realitet. Arbejdet har udmøntet sig i to bøger, som alle med interesse for religionssociologiske problemstillinger må hilse velkommen.

I den første af bøgerne, *Religiös förändring i Norden 1930-1980*, som udkom i 1985, får læseren i komprimeret, men også oversigtlig form indblik i de religiøse forhold i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige, og hvad vigtigere er: forandringerne heri set over en periode på 50 år fra 1930 til 1980.

Til at belyse udviklingen har man valgt en række parametre eller indikatorer. Det svære begreb sækularisering er søgt indfanget ved at fokusere på de fire størrelser: religionens officielle stilling i samfundet, organisatorisk udvikling inden for de religiøse institutioner, deltagelse i religiøs aktivitet og religionens stilling i samfundets kulturelle system. At deltagelsen i religiøs aktivitet er mindsket inden for de sidste par generationer i Norden, er en kendt sag - mindre kendt er måske, hvilke forandringer de religiøse forhold har undergået inden for samfundslivet på det politiske og juridiske område. En lang række fakta åbner op for refleksioner - f.eks. i afsnittet »Religionen og staten« (s. 23) kan man for Danmarks vedkommende læse, at folkekirken indgår som en del af den statslige forvaltning. Det offentlige begravelsesvæsen og personregistreringen er knyttet til folkekirken - i Sønderjylland er personregistreringen dog under folkeregistret i fortsættelse af den tyske praksis fra før 1920. Spørgsmålet om personregistreringen har været til behandling i et ministerielt udvalg, som konkluderede, at den skulle bibeholdes i kirkeligt regi. Som læser spørger man sig selv om, hvad betyder dette for menneskers dåbspraksis? Har det nogen betydning for forholdet mellem kirke og folk, at den rent administrative registrering af et nyfødt barn skal gå gennem sognepræsten? At være et fuldgældigt medlem af samfundet og at være døbt - er det to ting, man som borger identificerer med hinanden? På andre områder er religionen blevet trukket væk fra den offentlige sfære - bl.a. blev en lang tradition for, at skolevæsenet stod under kirkeligt tilsyn,

Anmeldelser

brudt i 1933. I 1970 blev de sidste rester af det kirkelige tilsyn ophævet ved, at præsterne ikke længere kunne overvære religionsundervisningen. Kristendommen er således i dag et kundskabsområde i folkeskolen, hvor den førhen kunne karakteriseres som den overordnede livsanskuelse for skolevæsenet.

Andre konstateringer er også nok så interessante. I afsnittet om folkekirkens organisering i Danmark kan man læse, at kirken har bevaret en særegen, løs struktur. De almindelige tendenser til centralisering, bureaukratisering og funktionsdifferentiering har ikke sat sig spor i folkekirkens virkemåde. Folkekirken er som en offentlig institution speciel af karakter og lader sig ikke sådan sætte på formel. Også dens strukturelle åbenhed med hensyn til trosopfattelse er værd at notere sig for den, der vil prøve at forstå, hvilken størrelse folkekirken er i dagens samfund. Bogen prøver ikke at give en nærmere sociologisk analyse af folkekirkens egenart, men dens oplysninger er nødvendige som fundament for overvejelser omkring religiøsitet og kirkeforhold.

Sammenfatningerne i bogen gør det muligt hurtigt at orientere sig i den og sammenligne de nordiske lande med hinanden. Udviklingen i det religiøse liv i nogle af landene - heriblandt Danmark - har gjort båndet mellem stat og kirke mere legitimt. Siden 1950'erne har der været bred tilslutning i Folketinget til, at folkekirken også er en statskirke. Således er Socialdemokratiets holdning blevet den, at kirken er en kulturinstitution, som er af stor værdi for samfundet.

Den religiøse sfære er ikke kun i defensiven. Bogen kan dokumentere, at massemedierne behandler religiøse emner og forhold meget mere end for 50 år siden. TV, radio, aviser - alle bringer de stof, ikke blot om folkekirken, men også om religiøse bevægelser og om de religiøse tanker i vores tid blandt folk.

Religion och kyrka i fem nordiska städer, der udkom i 1987, knytter direkte an til det ovennævnte værk. Problemstillingen er den samme, men nu er niveauet skiftet fra det nationale til det lokale plan. Forskerne har ønsket at opnå større konkretion med hensyn til de resultater, de fik ved den makro-sociologiske tilgang til emnet. Samtidig har man valgt de forskellige lokaliteter ud fra, at de så vidt muligt skulle være repræsentative for de respektive lande. Silkeborg i Danmark, Vasa i Finland, Akureyri i Island, Kongsberg i Norge og Vänersborg i Sverige er de steder, der er blevet underkastet nøjere granskning.

Hvad angår det metodiske, så bygger fremstillingen ligesom i den forrige bog på empiriske data vedrørende den organisatoriske og offentlige religiøsitet. Lokalstudierne er ikke lagt op som »case studies« med en heuristisk undersøgelsesmåde til følge - man har fulgt arbejdsmåden fra de nationale undersøgelser og set på, hvad indikatorerne havde at sige på det mindre plan.

For hver by er der en indledning, som fortæller om netop dette steds historie og udvikling, så man som læser har nogle rammer at sætte det religiøse liv ind i. Får forskerne de »trends« bekræftet, som viste sig på storsamfundsniveau? Hvad viser lokalsamfundsanalysen til forskel fra storsamfundsanalysen? På den måde, undersøgelsen er lagt op, får man ikke noget at vide om »de tydelige lokale variationer i passiverings-tendenserne« inden for hvert land, som blev omtalt i *Religiös förändring*. Men man hører f.eks. for Silkeborg kommunes vedkommende, at variationer i alder betyder noget for de kirkelige interesser, og at der er større kirkelig aktivitet i mere landlige end bymæssige dele af kommunen. Som læser kunne man ønske sig, at der i undersøgelsen havde været mulighed for at give en mere detaljeret beskrivelse af variationerne set i sammenhæng med demografiske, såvel som sociale og kulturelle forhold.

Interessant er det at læse i et af bogens flere konkluderende kapitler, at religionen i institutionaliseret form i slutningen af 1970'erne var en synlig foreteelse i alle fem nordiske byer. Det menneske, som kunne ønske sig et religiøst engagement, havde rent faktisk mange alternativer at vælge imellem. I en tid, hvor det religiøse synes at spille en mindre rolle både i samfundslivet og i det enkelte individs liv, var kirken og den religiøse tradition, den repræsenterer, imidlertid ikke usynliggjort. Mennesker blev påmindet om kirkens eksistens gennem massemedier, kirkebygninger i gadebilledet, præstens rolle i lokalsamfundet, i skolens religionsundervisning osv. Men, siges det i bogen, det er en form for påmindelse, som ikke forudsætter noget personligt engagement, men mennesker kan altså ikke undgå at være medvidende om den religiøse sfære. Igen havde det været interessant, hvis det havde ligget inden for undersøgelsens rammer at have fået disse konstaterende overvejelser fulgt op med mere kvalitative data om, hvorledes denne påmindelse - denne kundskab - rent faktisk bliver oplevet og forstået af mennesker.

I kapitlet »Kyrkan i stadens centrum« (s. 358) fortælles det, at kirkebygningerne er blevet en del af den lokale identitet - ikke sådan forstået,

Anmeldelser

at folk kommer i kirke om søndagen, men kirkens tilstedeværelse tages som en selvfølge. Den skal være der og ligge og vente på, at man som borger eventuelt får brug for den. Den er en del af byens »sjæl«, eller af folkekulturen om man vil. Man finder ikke kristendomsfjendtlighed i de nordiske byer. Dette er tankevækkende, når man ellers har et generelt billede af, at kirkens betydning stadig mindskes.

En mere nuanceret forståelse af forholdet mellem folk og kirke er påkrævet, når den religiøse situation i dag vurderes. Dette er vigtigt at sætte mere focus på i fremtidige undersøgelser.

Foruden at det er oplysende at få Nordens religiøse liv belyst som helhed, sætter det de danske forhold i relief, når man kan sammenligne Silkeborg med fire søsterbyer i andre lande.

Man får lyst til at vide mere om religion og kirke i Norden.

Inger-Marie Børgesen
Forskningsstipendiat, mag. art.
Afdeling for praktisk teologi
og religionsvidenskab
Københavns Universitet

* * *

Birgitte Bech, *Religionspsykologi - et grænseland*, Forlaget Systime 1987, 183 sider, 125 kr.

I de nye bestemmelser vedrørende religion i gymnasiet findes en formulering om, at undervisningen bl.a. har til opgave at belyse religionens psykologiske og sociale aspekter. Det er en opgave, som hidtil ikke har haft noget grundlag i form af en lærebog, men det er der nu rådet bod på med bogen *Religionspsykologi - et grænseland*, skrevet af gymnasielæreren, cand. theol. et mag. Birgitte Bech, som i de senere år har taget aktivt del i religionspsykologiske møder og konferencer - både herhjemme og på nordisk plan.

I indledningen lægges ud med et afsnit »Om afgrænsning af stoffet«, hvor Birgitte Bech giver følgende korte karakteristik af principperne bag bogens stof-udvalg, formål og opbygning:

Denne bog giver en stram præsentation af de religionspsykologiske positioner, som for tiden er vigtigst i vor kultur. Et princip for udvælgelsen har været at medtage det »klassiske«, som ikke er forældet, og det »aktuelle«, som skønnes at være mere end en døgnflue.

Af hensyn til bogens anvendelighed også i filosofiundervisning er stoffet grupperet filosofisk, omkring 4 hovedopfattelser af, hvad et menneske er:

Mennesket er et driftsvæsen

Mennesket er et historisk samfundsvæsen

Mennesket er et meningssøgende væsen og

Mennesket er et spirituelt væsen.

Samtidig er der trukket linjer til relevante teologiske tankesæt.

Foruden teoriernes grundtekster er der perspektiverende tekster, som dels illustrerer teorierne, dels udsætter dem for et modlys. (s. 9)

Jeg skal senere vende tilbage til denne programmerklæring, men først lidt mere om bogens indhold og opbygning.

Den første af de fire hoveddele, »Mennesket som driftsvæsen. Bidrag til religionspsykologien fra psykoanalysen« (s. 14-63), omfatter fem kapitler om henholdsvis Freud, Erling Jacobsen, Stanislav Grof, mystik og Erich Fromm.

Anden del (s. 66-89), »Mennesket som historisk og samfundsmæssigt væsen. Bidrag til religionspsykologien fra socialisationsteorien«, rummer fire kapitler om Marx' religionskritik, et eksempel på holdninger som afhængige af kulturel påvirkning, Sundéns rolleteori og til sidst et afsnit om den narrative teori (Svend Bjerg).

Tredie del (s. 92-134), »Mennesket som et meningssøgende væsen. Bidrag til religionspsykologien fra eksistentialisme og humanisme«, har først et kapitel om James Fowlers teori om »trosstadier«; derefter et afsnit om psykologen Abraham Maslow, og endelig en rubrik med overskriften »Eksistentialisme«, hvor hovedvægten lægges på Løgstrup og Victor Frankl.

Fjerde og sidste del (s. 136-175), »Mennesket som spirituelt væsen. Bidrag til religionspsykologien fra den spirituelle psykologi«, har to kapitler om henholdsvis Jung og Jes Bertelsen.

I første omgang må det være rimeligt at spørge, om denne udvælgelse og inddeling af stoffet er i overensstemmelse med den ovenfor citerede programmerklæring, hvor der bl.a. tales om en »præsentation af de religionspsykologiske positioner, som for tiden er vigtigst i vor kultur«. Så vidt

Anmeldelser

jeg kan skønne, er problemet, at denne formulering er tvetydig: den *kan* betyde, at det er interne, religionspsykologiske kriterier, der afgør, hvilke positioner som for tiden er vigtigst, men den kan også forstås som en angivelse af, at det er »kulturen« eller »tidsånden«, der har fået lov til at foretage udvalget. Jeg gætter på, at det sidste er tilfældet, for kun det kan forklare, hvorfor Grof, Jung og Bertelsen har fået en så fremtrædende placering. Denne fortolkning støttes i øvrigt også af en formulering i det afsluttende afsnit om »Religionspsykologiens metoder«, hvor det hedder:

Forud for denne bogs tilblivelse har jeg således foretaget det valg at begrænse mig til noget, der spiller en nutidig rolle i vor verdensdel; og inden for dette felt er der lagt forholdsvis megen vægt på Jung og andre dybdepsykologiske retninger og på bidrag fra danske teologer. (s. 176)

Dette valg til fordel for tidsånden rummer en oplagt pædagogisk pointe i retning af at øge elevernes motivation, men den pris, der betales, er en betænkelig stor afstand til hovedstrømmen af religionspsykologisk forskning, hvilket enhver kan forvise sig om ved at konsultere indholdsfortegnelsen i en af de mange religionspsykologiske håndbøger, der er blevet udgivet i løbet af det seneste tiår. Dette problem kunne Birgitte Bech naturligvis i nogen grad have afhjulpet ved at give en kort oversigt over dette århundredes religionspsykologiske forskning, men vi får ikke andet end en almen karakteristik på otte linier i indledningen, og så de afsluttende sider om religionspsykologiens metoder.

Naturligvis er jeg ikke blind for, at det er kombinationen af teorier med udvalgte og perspektiverende tekster, som tilsammen formidler bogens bud på, hvad religionspsykologi *er* og hvad den *kan*, men jeg kan altså ikke lade være med at synes, at den læser, der ikke i forvejen kender noget til området, nødvendigvis må få et temmelig skævt indtryk af, hvad religionspsykologi er for noget.

Af det stof, som Birgitte Bech kalder for det »klassiske«, mangler i hvert fald William James, som langtfra er forældet, og blandt det »aktuelle« savner man især en inddragelse af moderne, psykoanalytisk religionspsykologi samt en række socialpsykologiske ansatser. Kort sagt: som en præsentation af, hvad religionspsykologi er for noget, er bogen temmelig problematisk, og skal den på et tidspunkt genoptrykkes, vil jeg foreslå, at man ændrer titlen til »Mennesket og religionen. Psykologiske og religionsfilosofiske aspekter« - eller noget i den retning.

Nu nævner Birgitte Bech, at det er af hensyn til bogens evt. anven-

delse i det nye gymnasiefag filosofi, at gennemgangen er centreret om fire »hovedopfattelser af, hvad et menneske er«, men dette bidrager faktisk til at forstærke det netop omtalte problem vedrørende afstanden til dén religionspsykologiske forskning, der er blevet og bliver bedrevet. Derudover er der altid en risiko for, at en sådan inddeling ender med at blive en prokrustesseng, som flere af teorierne faktisk føler sig dårligt tilpas over at blive lagt til rette i. F.eks. går Fromms synspunkt jo ikke blot ud på, at mennesket er et driftsvæsen, men kunne lige så godt have været indplaceret under socialpsykologien (del II) eller eksistentialisme og humanisme (del III).

At inddelingen producerer lidt mærkelige resultater, mener jeg også er tilfældet med kapitlet om *mystik*, som jo i virkeligheden er et tema, der går på tværs af den filosofiske opdeling i fire hovedteser om mennesket. Noget tilsvarende gælder for behandlingen af *den narrative teori*, som vel med lige så god ret kunne have været placeret under afsnittet »Mennesket som et meningssøgende væsen«? Eller hvad med Løgstrup: er han eksistentialist? Eller hvad med Jung: jeg er klar over, at tidsånden gør ham til »den spirituelle psykologis« ophavsmand, men er det også *sagligt* set korrekt?

Det afgørende argument for bogens inddeling er naturligvis det pædagogiske hensyn til klarhed og overskuelighed, men også her synes jeg altså, at der er betalt en høj pris. Selvfølgelig har man i undervisningen mulighed for at forebygge den risiko, at eleverne misforstår de fire hoveddele som »båse«, enhver teori kan indplaceres i, og jeg kan også godt se, at denne inddeling *kan* være meningsfuld, men jeg ville nok i givet fald have »udfyldt« de enkelte hoveddele på en anden måde.

Derimod er jeg fuld af beundring for den måde, Birgitte Bech evner at *fremstille* stoffet på. Véd man blot lidt om, hvor vanskelig en kunst det er at skrive lærebøger, kan man ikke andet end glæde sig over, i hvor høj grad Birgitte Bech mestrer kunsten. Sproget er ubesværet og ukunstlet og flyder i ret korte sætninger, hvor fremmedord og specielle fagudtryk forklares i noter. På den yderst korte plads, der er til rådighed for den egentlige fremstilling af teorierne, må man sige, at der gives god besked.

Præsentationen af teorierne efterfølges af tekstuddrag, som generelt forekommer både centrale og velvalgte. Og så tilføjes en række »perspektiverende tekster«, som ofte rykker det gennemgåede stof ind i et nyt og overraskende lys, der vækker lyst til modsigelse og provokerer til debat.

Anmeldelser

Dermed er bogens afgørende styrke samtidig angivet: jeg er overbevist om, at den pædagogisk set vil virke fremragende, for man får simpelthen lyst til at undervise efter den og kaste sig ud i en lang række diskussioner, og mon ikke også eleverne vil blive grebet af den samme lyst? Jeg tror det.

Endelig skal det tilføjes, at bogen rummer adskillige fine illustrationer, som også på en god måde er med til at perspektivere stoffet. Som i næsten alle danske bøger er der sparet på korrekturlæsningen; der er en del trykfejl, men dog ikke flere, end det er til at leve med. Til gengæld er det intet mindre end imponerende, at en så pædagogisk set glimrende lærebog kan købes for kun 125 kr. Trods de omtalte svagheder er der derfor grund til at ønske både forfatteren og landets øvrige religionslærere tillykke med denne bog; jeg er overbevist om, at den vil blive en berigelse for gymnasiernes religionsundervisning.

Troels Nørager
Adjunkt, cand. theol.
Institut for Praktisk Teologi
Aarhus Universitet

* * *